

משעורי ראש הכולל*

כפירת שעבוד קרקעות

תנן בשבועות (לח, ב) :

שבועת הדיינים הטענה שתי כסף וההודאה בשוה פרוטה.

והיא שבועת מודה במקצת הנלמדת מהפסוק כי הוא זה. ומקשים הראשונים – בשלמא אם שעבודא לאו ד"ת, שפיר מובן שמודה במקצת וכן מי שנשבע עפ"י ע"א נשבעים מן התורה – שכן הם נשבעים על החוב, על מטלטלין.

אך אם שעבודא ד"ת אפילו במלוה ע"פ – כלומר שבכל חוב יש שעבוד קרקע – הרי אין נשבעין על כפירת שעבוד קרקעות (וגם לא על הודאת קרקע) – וא"כ איך חייבה התורה שבועת מודה במקצת?¹

ותירצו הראשונים בג' אנפין (מובא ברא"ש סי' ג על דף לז, ב) :

א. שבועת התורה היא דוקא כשבשעת ההלואה **מחל** על שעבוד הקרקע, וא"כ השבועה היא רק על מטלטלין.

ב. שבועת התורה היא דוקא כשללוה **אין קרקע**. וממילא בכה"ג סמיכות הדעת בהלואה היא על המטלטלין ולא על הקרקעות (תוס'. מובא בר"ן בסוגיין).

ג. שבועת התורה היא כשע"א מעיד שחייב חמישים, או כשהנתבע מודה שהיה חוב בשטר, אלא שהחוב הוא חמישים ולא מנה – והשטר איננו כאן. ובכה"ג לא טורפים מלקוחות את שאר המנה, שהרי אין הודאתו

---

* סיכום חלק משיעור, שמסר ראש הכולל, ה' באלול תשס"ז, נרשם ע"י אחד השומעים.
¹ אמנם לדינא תקני"ח שאין גובין מלקוחות במלוה על פה, ולכן ממילא ישבע כי אין כאן כפירת שעבוד קרקע, ובגוף התקנה יש לחקור האם חכמים הפקיעו בכלל את המושג שעבוד במלוה על פה ובכל מלוה שאינה בשטר אין שעבוד כלל לא על הלוח עצמו ולא על הלקוחות. כל פריעת החוב היא רק מדין גביה, אך ללא שעבוד.
או שנאמר שחכמים הפקיעו את השעבוד במקום שראו צורך, היינו מפני תקנת העולם הם תיקנו שלקוחות לא יהיו משועבדים, אבל הלוח עצמו ודאי משועבד, וגם במלוה ע"פ נחשב משועבד כמו במלוה בשטר.
ונפק"מ למשל בדין קדימה בגביה. אם כצד הראשון, שכל החזר חוב הוא רק מדין גביה אין הבדל בין בעלי חוב שונים, מבחינת סדר קדימויות ההחזר. כל הקודם לגבות זוכה. אך אם הלוח עצמו נחשב משועבד בקרקעותיו, גם במלוה ע"פ ודאי כל הקודם בחובו קודם גם בשעבודו. ואכ"מ.

מחייבת את הלקוחות, דהוי חב לאחריני. העובדה שהלוה מודה, לא יכולה לחייב את הלקוחות מבלי להוציא שטר. וממילא, כיון שבפועל א"א לטרוף הקרקע מהלקוחות כי הוי חב לאחריני – שוב לא נחשב ככפירת שעבוד קרקעות, שהרי בפועל א"א לגבות מהקרקע ולכן נשבע. כך מסביר הרמב"ן.

אמנם, סו"ס יש לנתבע גם מטלטלין, וא"כ ניתן לומר שנשבע על חוב המטלטלין, והוי כמודה במקצת כלים, ולכן נשבע.

אך צ"ל, שכשאדם מלוה כסף, כיון שהלוה יכול להבריא את נכסיו, אין המלוה סומך על המטלטלין כערובה לכך שהלוה יפרע חובו. רק הקרקע שיש ללוה יוצרת אצל המלוה סמיכות דעת גמורה, אע"פ שבפועל פרעון החוב יהיה מטלטלין ולא קרקע. לכן בעצם גם כשתובע – התביעה היא על הקרקע. בכל תביעה דעת המלוה מכוונת כלפי הקרקעות ולא כלפי המטלטלין.

אמנם הרמב"ן סובר, שסמיכות הדעת של המלוה תלויה במה שיכול לגבות בפועל, ולכן אם יודע הוא שלא יוכל לגבות בפועל מהלקוחות, ממילא אין הוא נסמך ע"כ. ולכן גם כשלנתבע היתה קרקע אי"ז שבועה על כפירת שעבוד, בהודאתו לא יכול לחוב לאחריים (ודברי הרמב"ן נכונים עקרונית גם במקרה שיש לתובע עדים וכגון בר' חייא קמייתא וכפי שיבואר, וגם במודה במקצת ממש).

אבל הרא"ש ותוס' סברי שסמיכות דעתו של המלוה היא על מה שהיה בשעת ההלוואה, ולכן אף שבשעת התביעה הוא יודע שבפועל יתכן ולא יוכל לגבות מלקוחות, סו"ס הוא תובע לקבל חזרה את מה שהלוה, ובשעת ההלוואה הלא הקרקעות השתעבדו לו וממילא תובע הוא קרקע. לכן היה חייב להעמיד שמדובר כשאין קרקע, או שמחל השעבוד.

ר' חייא קמייתא

איתא בב"מ (ג,א):

תני רבי חייא: מנה לי בידך והלה אומר: אין לך בידי כלום. והעדים מעידים אותו שיש לו חמשים זוז – נותן לו חמשים זוז, וישבע על השאר, שלא תהא הודאת פיו גדולה מהעדאת עדים, מקל וחומר.

מאחר ושבועתו היא כשבועת מודה במקצת קושיית הראשונים נכונה גם כאן. אם שיעבודא ד"ת – הרי סו"ס הוי כפירת שעבוד קרקעות.

כפירת שעבוד קרקעות

אכן כשני התירוצים הראשונים ניתן לתרץ גם כאן ולהעמיד את דברי ר' חייא דוקא כשמחל השעבוד, או כשאין לו קרקע.

אך לפי תירוץ הרמב"ן קשה, שהרי כאן יש שני עדים וודאי מחייבים את הלקוחות. כאן לא ההודאה, או ע"א הם המחייבים אלא עדות גמורה. וא"כ הוי מודה במקצת החייב שבועה, אבל סו"ס יש כאן כפירת שעבוד קרקעות ומדוע נשבע.

וחייבים להעמיד, שהעדים אינם מעידים על כך שהוא חייב **כעת**, אלא מעידים שהיתה הלואה. כשהתובע רוצה לגבות מהלקוחות על סמך עדות זו, טוענים הלקוחות (או טענין ליה) שהלוה כבר פרע. ושוב א"א לסמוך על העדות כדי לטרוף מהלקוחות וממילא אין כאן שעבוד קרקע **בפועל** ולכן חייב שבועה ד"ת (מובא בר"ן בסוגיין).

והנה בר"ן בסוגיין מקשה הן על דינא דר' חייא קמייתא והן על עיקר דין מודה במקצת איך נשבע הרי הוי כפירת שעבוד קרקעות וז"ל:

וא"ת ולמה הוא נשבע והא קיי"ל בב"ב שעבודא ד"ת, ומלוה ע"פ גובה בין מן היורשים בין מן הלקוחות דבר תורה, וכיון שכן חמישים הללו שמעידים בהם עדים שעבוד קרקעות נינהו, וה"ל כהודה בקרקעות וכפר בכלים דפטור כדתנן בפירקין.

י"ל אי בדאמרי סהדי שעדיין יש בידו חמישים זוז שהלוה ולא פרעו הכי נמי, אלא הכא במאי עסקינן, כגון שהעדים אינם מעידים אלא שהלוהו – דמלקוחות לא גבי דטענין להו דלמא פרעיה, ומיהו מיניה גבי, ומשום הכי נשבע...

ואכתי איכא למידק, מודה במקצת דחייב רחמנא היכי משכחת לה דהא הויא ליה הודה בקרקעות, תרצו בתוספות בשאין לו קרקע.

ומקשים האחרונים (עיין גליון מהרש"א בשם התומים ועוד), מ"ט שינה הר"ן בין התירוצים. שני התירוצים יכולים לתרץ את שתי הקושיות.

אם כתירוץ הראשון, שהעדים מעידים שהיתה הלואה, אך אינם יודעים אם פרע או לא – גם כשהנתבע עצמו מודה במקצת, ישבע, שהרי אין כאן כפירת קרקע, כיון שבפועל א"א לגבות מהלקוחות.

ואם כתירוץ השני, שהעמיד הר"ן כתוס', בשאין לו קרקע – תירוץ זה יבאר היטב גם מדוע בר' חייא קמייתא, נשבעים, כיון שאין כפירה בקרקע, ומדוע שינה הר"ן בתירוץ.

הודאת בע"ד

הודאת בע"ד לא מהני לחוב לאחריני. ואף שהודאת בע"ד כמאה עדים דמי, לא מהני לחוב לאחריים. ובסברת הדין מצינו שתי דרכים.

בכתובות (יט) מסביר הבית יעקב (בעל נתה"מ), שהודאת בע"ד לא מועיל בגלל חשש משקר שמא הלוה והמלוה יעשו קנוניא – שלאחר הודאת הלוה בתביעה, כשיטרפו מהלקוחות – יחלקו בשדה.

וכגון ראובן החייב לשמעון ולוי חייב לראובן. גובים מלוי לשמעון (שעבודא דר' נתן) ואם ראובן מוציא שט"ח על לוי, ולוי טוען שהשטר אמנה הוא, או פרוע, ומודה ראובן בכך, אין משגיחין על הודאת ראובן – אלא גובים מלוי ונותנים לשמעון. חיישינן שמא ראובן ולוי עושים קנוניא כדי לאבד זכותו של שמעון.

חזינן שהיינו טעמא דהודאת בע"ד לא מהני במקום דחב לאחריים מחשש קנוניא. ומדייק הבית יעקב מכך, שבמקום דליכא חשש קנוניא תהני הודאתו לחוב לאחריים.

יש שביארו, שהודאת בע"ד במקום דחב לאחריני לא מועילה כי לא נאמרה בזה ההלכה, שהודאת בעל דין כמאה עדים, בלי קשר לחשש משקר.

ראובן מכר בתשרי שדותיו, ובכסלו הודה לשמעון שחייב לו מנה. פשוט שעל סמך הודאה זו לא יטרוף שמעון מהלקוחות. גם לפי הודאתו השדות כבר היו מכורים בשעת ההודאה (אפילו שבהודאתו טוען שכבר באלול הקודם נוצר החוב). הודאת בע"ד דחב לאחריני לא מהני.

אך אם הודה בכסלו שחייב למלוה, ורק בניסן מכר שדותיו, יכול המלוה לטרוף מהלקוחות. בכה"ג לא נאמרינן שהודאתו חבה לאחריים.

והסברא פשוטה, בשלב המכירה ללקוחות ההודאה כבר היתה וממילא שעבודו ללוה קדם ללקוחות. ההודאה אינה חב לאחריני במובן זה וטורף המלוה.

הריטב"א כתב טעם נוסף:

ללוח יש מיגו כיון שבין כסלו לניסן יכול להשתעבד למלוה, אם יכתוב לו שטר על שדותיו שהרי טרם מכרם, ממילא מכח מיגו זה הודאתו מועילה אף לחוב ללקוחות. (יש להבין מדוע הריטב"א נזקק להסבר זה. מ"ט לא הסתפק בסברא הפשוטה, בה נקט גם הרמב"ן, אך סו"ס אלו דבריו).

עפ"י דברי הריטב"א תירץ ר' שמואל (עי' בספר זכרון שמואל) את קושיית התומים על הר"ן. במקרה הראשון (ר' חייא קמייטא) תירץ הר"ן, שאין מדובר בכפירת שעבוד קרקעות כי **בפועל** אינו יכול לגבות מהלקוחות דטענין להו דלמא הלוח כבר פרע וכיון שכך אי"ז כשבועה על הקרקע, וממילא מחוייב שבועה ד"ת.

ומוכן היטב, שעדות העדים על כך שחייב הוא חמישים, לעומת טענתו שכופר הכל אין בה בכדי לחייב את הלקוחות, כי יש טענין דלמא פרע. בצירוף העובדה שהוא כופר הכל (וטוען לא לוית'י), ודברי העדים **שהיתה** הלואה, בעצם ניתן לומר שהוא **מודה במקצת** – שהרי כל האומר לא לוית'י כאומר לא פרעתי. הודאה כזו אינה יכולה לחוב ללקוחות, שהרי לפי הריטב"א רק כשיש למודה **מיגו** שיכול היה להשתעבד ממילא ללווה ע"י כתיבת שטר אחר – הודאתו חבה לאחרים. אבל הכא הרי הוא כופר הכל כלומר, טוען איני משועבד ללוח ואיני רוצה להשתעבד לו, ממילא ל"ש לטעון כאן מיגו על סמך ההודאה.

ושפיר מובנים תירוצי הר"ן השונים.

בר' חייא קמייטא, היינו טעמא שאין כאן כפירת שעבוד קרקעות, כי בפועל א"א לגבות מהלקוחות – הודאתו שלא פרע (כל האומר לא לוית'י כאומר לא פרעתי) אינה מועילה לחייב את הלקוחות, כי אין מיגו, שהרי מכריז ואומר שאינו רוצה להשתעבד, שכן כופר הכל, ורק בצירוף העדאת העדים אנו מתייחסים לדבריו כאל מודה במקצת.

משא"כ כשמודה במקצת במפורש, ראובן תובע את שמעון מנה. שמעון מודה על חמישים. למחרת שמעון מוכר קרקעותיו ללוי וראובן רוצה לגבות מלוי את הקרקע על סמך הודאת שמעון מדין שעבודא דר' נתן.

כאן לכו"ע ראובן יגבה – שהרי או כסברא הפשוטה, בשעה שקנה לוי את הקרקע כבר הודה שמעון לראובן, ובכך שעבד את הקרקע לראובן, קודם מכירתה ללוי.

או כדברי הריטב"א, כיון ששמעון יכול היה להשתעבד באופן אחר לראובן בין ההודאה למכירה, ממילא הודאתו מועילה אף לחוב את לוי. ולכן חייבים להעמיד שמיירי באין לו קרקע כלל ולכך נשבע המודה במקצת ואי"ז כפירת שעבוד קרקעות.

ומתבאר מכך, שהר"ן ס"ל כרמב"ן. המדד לכך, האם יש שעבוד קרקע, הוא האם **בפועל ניתן לגבות**, ולא כדברי הרא"ש, שתליא בשעת ההלואה. אלא שזה גופא (האם ניתן יהיה לגבות בפועל) תליא במיגו – במודה במקצת יש מיגו שיכול היה להשתעבד, וממילא עפ"י הודאתו נחייב לאחרים וניתן יהיה לגבות בפועל מהלקוחות. משא"כ במקום עדים, כר' חייא קמייטא, אין לתובע מיגו ולכן לא יחייב את הלקוחות ואי"ז כפירת שעבוד"ק.²

אמנם אילולא הריטב"א, אם ננקוט כסברא הפשוטה אז גם בר' חייא קמייטא היינו חייבים לתרץ, שאין לו קרקע, שהרי כשבאו העדים והעידו שחייב חמישים, והלוה הודה שלא פרע (כל האומר לא לוית) על סמך הודאה זו נגבה קרקע מכל מי שיקנה מהלוה אחר ההודאה, שהרי בשעת המכירה כבר היתה הודאה, והוא בעצם קונה משועבדים. וא"כ שוב הדק"ל מ"ט נשבע הרי הוי כפירת שעבוד קרקעות ונצטרך לת' שמיירי שאין לו קרקע.

הר"ן, שתירץ באופן אחר (שטענין ללקוחות דפרוע הוי), ס"ל כהריטב"א, שהודאה כזו לא מחייבת את הלקוחות היכא דאין מיגו.

² אכן ילה"ע שלרמב"ן הכל תלוי בזמן התביעה. כשהתובע מגיע לבי"ד הוא יתבע קרקע אם יחשוב שיוכל לגבות קרקע - ואז לא תהיה שבועה, ואם ידע שלא יוכל לגבות קרקע בפועל, תובע הוא מטלטלין - ויש שבועה. ולכאורה, בזמן התביעה פשוט שאינו יודע מה הנתבע יטען. ולפי הר"ן רק אחרי שמודה במקצת מתברר שיש מיגו, ורק אחרי שכופר הכל ואז התובע יביא עדים מתברר שאין מיגו. ור"ש ביאר שבזה תליא סמיכות דעתו של התובע (עפ"י יסוד הסברא של הרמב"ן כפי שנתבאר לעיל). א"כ בעצם בכל מקום שיש קרקע - סמיכות דעתו היא על הקרקע, שהרי אינו יודע מראש שיכפור בכל ויזקק להביא עדים באופן שלא יהיה מיגו, דבר שיגרום לכך שאי אפשר יהיה להשביע הנתבע. וא"כ לא ברור הר"ן בר"ח קמייטא שהעמיד שגם במקום שיש קרקע אי"ז כפירת שעבוד"ד. וצ"ל שעצם העובדה שהמלוה יודע (בר"ח קמייטא) שיש לו עדים על ההלואה, גורמת לו לתבוע רק את מה שבטוח יוכל להוציא ומכיון שברורה לו מראש האפשרות הקיימת שהנתבע יכפור בכל, ואז לא יהיה המיגו - ממילא אין כאן סמיכות דעת על הקרקעות ושוב אפשר להשביעו - ולכן יכול הר"ן להעמיד את ר"ח קמייטא גם כשיש קרקע. רק במקום שאין עדים, ויש קרקע לנתבע - שאז ממילא ההיכ"ת היחיד שבה יקבל את כספו הוא אם הנתבע יודה (שהרי אם יכפור בכל יפטר) בכה"ג סמכא דעתיה על קרקעותיו של הנתבע, כי יש מיגו ואם הנתבע יודה יחוב ללקוחות, לכן א"א להעמיד כשיש קרקע כי אז הוי כפירת שעבוד"ק, ותירץ הר"ן כתוסי שאין קרקע. ודוחק.